

„UŽITEČNÍ – SCHOPNÍ – ÚSPĚŠNÍ“ REPREZENTACE ŽIDOVSKÉ EMANCIPACE A ASIMILACE V HISTORICKÝCH NARATIVECH PRAŽSKÝCH ŽIDOVSKÝCH KOMUNIT¹

Zuzana Schreiberová

Useful – Capable – Successful

The Representation of Emancipation and Assimilation
in the Historical Narratives of the Prague Jewish Community

The submitted essay deals with the topic of creating a group identity of Prague Jewish communities based on the fact how these Jewish communities perceive Czech Jewish history and their role in it. The key concept of this work is Hayden White's Narrative Theory and it also draws on authors dealing with memory, as Maurice Halbwachs or Pierre Nora. The main sources of this work are numerous articles following up historical topics, published in four magazines issued by Jewish communities (*Roš Chodeš*, *Obecní noviny*, *Maskil*, *Židovské listy*). The aim of the article is to discover if the narrative form of Czech Jewish history is influenced by the fact, that the given community considers itself reform or orthodox, or if we should include any other factors. One of the factors may be politics of identities and internal conflicts.

Keywords: Jewish Emancipation, Narrativism, Prague

Zuzana Schreiberová (*1986), is a PhD student at the Faculty of Humanities of the Charles University, zuzana.schreiberova@fhs.cuni.cz

V současné době v Praze působí několik židovských komunit, které se ve své věrouce přiklánějí ke všem směrům judaismu – od ultraortodoxního chasidského

¹ Tento výstup vznikl v rámci SVV UK Praha „Kulturní transfer v moderních dějinách českých zemí, realizovaného na FHS UK.

hnutí Chabad Lubavich přes pražskou židovskou obec, která se hlásí k principům moderní ortodoxie, až po liberální židovské komunity, například Židovskou liberální unii či komunitu Bejt Simcha, která se odkazuje k reformnímu a rekonstrukcionalistickému judaismu. Mezi těmito skupinami pochopitelně probíhají neustále spory, polemiky a vymezování vlastních pozic, které pramení nejen z odlišné věrouky, ale i různého pohledu na židovský status,² zapojení žen do náboženského života, postoje k modernitě atd. Podstatná je rovněž skutečnost, že pražská židovská obec i Federace židovských obcí, jež se hlásí k moderní ortodoxii, jsou příjemci a přerozdělovateli státních dotací i příjmů z majetku, který byl mimo jiné získán dědictvím po obětích šoa. Žádná z reformních (liberálních) komunit však není členem Federace židovských obcí, což se projevuje i na omezeném přístupu k finančním prostředkům. Věřoučné polemiky tak přecházejí až do sporů mocenských a hranice mezi nimi je často velice pohyblivá.

Historické vyprávění v této studii představuje jeden ze způsobů vytváření společné sdílené paměti a vědomí skupinové příslušnosti a sounáležitosti. Předkládaná studie podrobuje rozboru narativní a stylové roviny utváření příběhu dějin českých Židů, které sleduje ve člancích publikovaných v periodikách židovských komunit. Jsou ve volbě témat, názorech na historické postavy nebo události či ve zvolených narativních a stylistických prostředcích patrně odlišné věroučné postoje jednotlivých komunit? Používají jednotlivé skupiny odlišné, nebo shodné způsoby zápletkování?

Jako pramenný materiál byla analyzována periodika vydávaná jednotlivými židovskými komunitami. *Obecní noviny* jsou publikovány pražskou židovskou obcí, která se hlásí k moderní ortodoxii. Pro členy všech židovských komunit sdružených ve Federaci židovských obcí je určen časopis *Roš Chodeš* (Nový měsíc). I představitelé Federace židovských obcí inklinují k moderní ortodoxii. Časopis *Židovské listy* převzal svou grafickou podobu i okruh čtenářů od *Obecních novin*. Za jejich vydávání je zodpovědný bývalý předseda židovské obce Tomáš Jelínek. Během jeho funkčního období došlo na pražské židovské obci ke krizi, mimo jiné vyvolané napětím mezi menšinou vyznávající ortodoxní judaismus a většinou, jež se hlásila ke kulturnímu pojetí židovství bez nutnosti dodržovat všechna náboženská přikázání. I vzhledem ke spolupráci Jelínka s Židovskou liberální unií jsou na stránkách *Židovských listů* formulována stanoviska reformního (liberálního) judaismu. Redaktoři časopisu *Maskil* jsou členy reformní komunity Bejt Simcha, která je rovněž členem mezinárodní federace rekonstrukcionalis-

2 Tj. definici, kdo je či není považován za Žida.

tického judaismu. Příznačné je, že i jméno časopisu *Maskil* odkazuje k *maskilim* – židovským osvícencům.

Teoretická východiska

Jedním z klíčových teoretických východisek pro tuto práci byla studia paměti. V současných společenských vědách i v současné historiografii je paměť vnímána jako prostředek k utváření sociální skupiny a budování vědomí vzájemné sounáležitosti. „Skupina existuje jen v té míře, v jaké ji lidé svým myšlením a jednáním ustanovují a udržují, a je vždy jen taková, jakou ji její příslušníci v interakci mezi sebou i s vnějšími aktéry dělají.“³ Skupiny jsou tedy utvářeny tím, jak jsou pojímány svými příslušníky, i tím, jak jsou vnímány zvnějšku. Sociální skupiny – ať už jde o národy, etnické skupiny, náboženské komunity i celé civilizace – neexistují jako nějaké metafyzické esence, ale povstávají z konkrétních způsobů vzpomínání na historické události, které jsou zprostředkovány nejen individuální pamětí jednotlivců, ale i něčím, co Maurice Halbwachs nazval kolektivní pamětí.⁴ Paměť je tedy v této studii pojímána jako prostředek k prosazení zájmů té či oné skupiny, které poskytuje možnost sebeutváření a sebezpotvrzení. Dané skupině umožňuje pojmát vlastní minulost „v lichotivých a strategicky výhodných barvách“.⁵ Paměť je součástí života společenství, je prostředkem k prosazení jeho zájmů, které vznikají z potřeby vymezit se vůči ostatním skupinám. „Z minulosti vybírá pouze to, z čeho může učinit opěrné body přítomnosti, a její součástí je pochopitelně i zapomínání toho, co do pozitivního obrazu dané skupiny nezapadá.“⁶

Maurice Halbwachs v tomto smyslu ostře vymezuje rozdíl mezi pamětí a historií. Zatímco paměť se podílí na činnosti a přetrvání konkrétního společenství a její partikulární perspektiva slouží k prosazení jeho zájmů, měla by podle Halbwachse historie klást nárok pouze na objektivní poznání historické pravdy, a minulost by tedy měla mít podobu objektivního vědeckého faktu, a nikoli sociálně situované vzpomínky.⁷ I Pierre Nora důrazně rozlišuje mezi pamětí a historií. Zatímco paměť vnímá jako neustále se proměňující, živoucí organismus, který je náchylný k manipulacím, jelikož je vždy v žitém vztahu k přítomnosti a konkrétní skupině, historie je pro něj vždy pouze reprezentací minulého a jeho neúplnou a problema-

3 PAVEL BARŠA, *Paměť a genocida: úvahy o politice holocaustu*, Praha 2011, s. 26.

4 MAURICE HALBWACHS, *Kolektivní paměť*, Praha 2009.

5 P. BARŠA, *Paměť a genocida: úvahy o politice holocaustu*, s. 19.

6 P. BARŠA, *Paměť a genocida: úvahy o politice holocaustu*, s. 30.

7 P. BARŠA, *Paměť a genocida: úvahy o politice holocaustu*, s. 30.

tickou rekonstrukcí, která nepatří nikomu a klade si nárok na univerzální poznání. Jeho další výklad však toto vymezení zpochybňuje. Ukazuje se v něm, jak se historici, kteří se na jednu stranu dovolávali objektivitu a nezaujatosti historického poznání, aktivně podíleli na budování úředně posvěcených nacionálních „míst paměti“.⁸ Evropské národy jejich prostřednictvím budovaly svou svébytnost tím, že některé události ze své historie připomínaly a idealizovaly a jiné naopak vytěšňovaly. Tento úzký vztah mezi historií a v tomto případě státní ideologií je typický již pro samý počátek moderního dějepiscství, tedy pro klasický historismus.⁹ Kromě tohoto spojení historiografie a ideologie, které existuje již od jejího vymezení jakožto vědní disciplíny, je nutné si uvědomit i historikovu sociální situovanost, kdy „každé individuální poznání minulého je vždy formou sociálního vzpomínání. Historik nikdy nemůže překonat determinující vliv své skupiny a skupinové identity.“¹⁰ Proto je tedy důležité si uvědomit, že při historickém výzkumu nevykládáme dějiny z nějaké mimodějinné pozice, nýbrž ze specifického místa či času. Tato sociální a časová situovanost historického poznání by měla historika nutit k reflexi vlastního pohledu.¹¹

Kromě obsahové analýzy periodik vydávaných jednotlivými židovskými komunitami se tato studie soustředila na jejich narativní analýzu vycházející z konceptu Haydena Whita. Ten ve svých dílech navazoval na základní tezi postmoderní teorie dějepiscství, tedy zpochybnění východiska, že historické dílo může s větší nebo menší mírou objektivitu popsat historickou skutečnost.¹² Hayden White naproti tomu tvrdil, že dějepiscství od poosvícenské doby tendující k narativnímu podání se v mnoha ohledech neliší od krásné literatury.¹³ Historikové, kteří píší příběhy, tvrdí White, při své práci využívají stejných narativních postupů, stejných jazykových, rétorických a stylistických prostředků jako autoři tzv. „krásné literatury“, například způsoby zápletek či tropologického vyjadřování.¹⁴ Hayden White se snažil nalézt strukturální komponenty historického vysvětlení, tedy jakým způsobem

8 PIERRE NORA, *Mezi pamětí a historií – problematika míst*. Cahiers du Cefres 6/2010.

9 GEORG G. IGGERS, *Dějepisectví ve 20. století: od vědecké objektivitu k postmoderní výzvě*, Praha 2002, s. 28–35.

10 P. BARŠA, *Paměť a genocida: úvahy o politice holocaustu*, s. 20.

11 P. BARŠA, *Paměť a genocida: úvahy o politice holocaustu*, s. 20.

12 GEORG G. IGGERS, *Dějepisectví ve 20. století: od vědecké objektivitu k postmoderní výzvě*, Praha 2002, s. 111.

13 EDUARD FEUEREIS, *Baroko, rekatolizace a reformace v novějším českém dějepiscství: (narativistická interpretace)*, Praha 2010, s. 4.

14 G. G. IGGERS, *Dějepisectví ve 20. století: od vědecké objektivitu k postmoderní výzvě*, s. 111.

je historie vyprávěna a tím utvářena. Jako první nabídl konkrétní kategorie, jimiž umožnil uchopit a klasifikovat různé aspekty historiografického díla – poetický, myšlenkový či ideologický.¹⁵ Historické dílo pokládá za „jazykovou strukturu ve formě diskurzu narativní prózy, která se vydává za model či symbol minulých struktur a procesů, a to proto, aby vysvětlila, čím byly, tím, že je reprezentuje“.¹⁶ V této teorii White rozděluje pět úrovní přítomných v historickém díle. *Kronika* se týká pořadí historických faktů a jejich použití, či naopak vynechání při utváření příběhu, význam příběhu určuje *konstrukce zápletky*; dále pak tematizoval *styl argumentace a styl ideologického zakotvení*.¹⁷ Styl argumentace v pojetí Haydena Whitea nesouvisí ani s vědeckou metodologií, ale vychází z logiky zápletky.¹⁸ Fakt, že příběh dostává svůj význam tím, že je určen druh vyprávěného příběhu, popisuje White prostřednictvím konstrukce zápletky.¹⁹ Pokud historik přisoudí příběhu strukturu tragédie, určitým způsobem jej vysvětluje. Kdyby použil strukturu „komedie“ vysvětlil by jej způsobem zcela jiným. „Konstrukce zápletky je postup, kterým se řada událostí zformovaných jako příběh postupně odhaluje jako příběh konkrétní.“²⁰ Hayden White rozeznával čtyři základní typy konstrukce zápletky – romanci, tragédii, komedii a satiru. Pro romanci je typický motiv překonání úskalí a vítězství – dobra nad zlem, světla nad temnotou, ctností nad neřestí. Satira je jejím opakem, zdůrazňuje beznadějnou vrženost do nepřátelského světa. Komedie ani tragédie neposkytují tak jasné oddělení dobra a zla jako předchozí zápletky. Pro komedii je typický moment usmíření, ke kterému dochází po všech peripetích příběhu. Tragédie toto usmíření postrádá, ale jejím prostřednictvím dochází k uvědomění si a vnitřní katarzi diváků. Kromě toho, že historiografická díla mohou být utvářena pomocí zápletek přítomných v krásné literatuře, tematizoval White i použití obrazných vyjádření, tzn. tropů. „Tyto tropy dovolují charakterizaci předmětů v různých druzích nepřímého či obrazného (poetického) diskurzu. Jsou obzvláště vhodné pro pochopení operací, jimiž mohou být obsahy zkušeností, odolávající popisu jednoznačnými prozaickými reprezentacemi, prefigurativně uchopeny a připraveny pro vědomé zpracování.“²¹ Metaforou (přenesením) je možné charak-

15 MILAN ŘEPA, *Poetika českého dějepisceství*, Brno 2006, s. 17.

16 HAYDEN WHITE, *Metahistorie: historická imaginace v Evropě devatenáctého století*, Brno 2011, s. 15.

17 H. WHITE, *Metahistorie: historická imaginace v Evropě devatenáctého století*, s. 19.

18 E. FEUEREIS, *Baroko, rekatolizace a reformace v novějším českém dějepisceství*, s. 4.

19 H. WHITE, *Metahistorie: historická imaginace v Evropě devatenáctého století*, s. 21.

20 H. WHITE, *Metahistorie: historická imaginace v Evropě devatenáctého století*, s. 21.

21 H. WHITE, *Metahistorie: historická imaginace v Evropě devatenáctého století*, s. 53.

terizovat jevy na základě jejich vzájemné vnitřní či vnější podobnosti, či odlišnosti na základě analogie nebo přirovnání. V metonymii je možné název celku zaměnit za název části. Synekdocha je některými autory považovaná na formu metonymie. Popisuje jev tím, že používá část k symbolizování vlastnosti, které je celku vlastní. Ironie umožňuje popsat skutečnosti tím, že na figurativní úrovni neguje to, co se tvrdí na úrovni doslovné.²² „Metafora je v zásadě reprezentativní, metonymie redukcionistická, synekdocha integrativní a ironie negační.“²³

Styl odborných vědeckých prací (historiografii nevyjímaje) se jako samostatná stylová oblast vyčlenil zásluhou teorie funkčních stylů, kterou vypracovali vědci náležící k Pražskému lingvistickému kroužku. „Tato teorie vychází z předpokladu, že o výběru jazykových prostředků a jejich uspořádání rozhoduje to, k jakému účelu je projev určen.“²⁴ Analýza stylu se zaměřuje na volbu výrazových prostředků a jejich uspořádání. Stylové charakteristiky jsou utříděny do tří skupin nazvaných ráz, spojitost a uměřenost.²⁵ Ráz je klíčový pro rozlišení stylů, které je možné ztotožnit buď s literárním stylem, nebo s vědeckým projevem. Tuto skupinu charakteristik tvoří napětí mezi pojmovostí a zážitkovostí textu. Pojmovému vyjadřování jde v první řadě o poznání věci a tomu podřizuje volbu jazykových prostředků. Pojmovost se netýká pouze pojmenování, přesnost výrazů musí být také podpořena logickým sledem syntaktických a kontextových prostředků.²⁶ Podstata zážitkovosti spočívá v tom, že autor chce kromě zprostředkování obsahu vyjádřit jeho subjektivní zpracování neboli zažití. Zážitkovost tedy podněcuje smyslové vnímání, citové zaujetí, hodnotící postoje. Jsou s ní spojeny tři stylové charakteristiky – nápadnost, intenzifikace a expresivita výrazu. Nápadnost výrazu je protikladem využití výrazu ustáleného. Je překvapivý, nekonvenční, vzbuzuje zájem čtenáře. Vyšším stupněm nápadnosti je intenzifikace neboli zesílení výrazu. Citově zabarveného vyjadřování lze dosáhnout použitím expresivních podstatných a přídavných jmen, příslovcí a sloves.²⁷ Stylové charakteristiky shrnuté pod pojmem spojitost se týkají toku textu a jeho syntaktické a myšlenkové soudržnosti. Ve stylistické charakteristice zvané přiměřenost jde o míru používání výrazových prostředků jak co do intenzity, tak co do početnosti.²⁸ Obrazná pojmenování

22 H. WHITE, *Metahistorie: historická imaginace v Evropě devatenáctého století*, s. 53–56.

23 H. WHITE, *Metahistorie: historická imaginace v Evropě devatenáctého století*, s. 56.

24 M. ŘEPA, *Poetika českého dějepisectví*, s. 62.

25 M. ŘEPA, *Poetika českého dějepisectví*, s. 63.

26 M. ŘEPA, *Poetika českého dějepisectví*, s. 64.

27 M. ŘEPA, *Poetika českého dějepisectví*, s. 68.

28 M. ŘEPA, *Poetika českého dějepisectví*, s. 76.

– tropy, pomáhají odkrývat souvislosti, zaplňovat mezery a konstruovat hypotézy. Jsou potřebné tehdy, když historik potřebuje vysvětlit složitější historické skutečnosti, než jsou partikulární činy historických aktérů. Právě tropy totiž pomáhají historikovi zakomponovat do textu jevy, jako jsou sociální skupiny, instituce, kolektivní akce, obecné politické, kulturní či historické formace.²⁹ Metaforické obrazné pojmenování vystihuje vlastnost či podstatu nějakého jevu. „Metafora dokáže sepnout historické události, procesy či stavby v jednotný celek. Její poslání má spíše syntetickou povahu.“³⁰ Metafory mohou být organické, které umožňují zachytit analogii mezi lidskou společností a světem živé přírody, kdy je jejich pomocí možné popsat proměny historických jevů v čase. Dalším možností je použití metafor, vztahujících se k lidskému věku, či analogie s denními či nočními cykly. Metafory vztahující se k počasí či zvlům ani tak nepostihují proměnu jevů v čase, spíše vypovídají o jejich intenzitě. Dalším často používaným typem metafor jsou motivy cesty či putování nebo vlivné metafory probuzení, obrození či zmrtvýchvstání.³¹ Tam, kde metafora ozřejmuje na základě podobnosti mezi různorodými oblastmi, rozkládá metonymie celek a vyjímá z něj charakteristické jevy nebo vlastnosti. Při metonymické operaci je ve zkratce vystihován prostřednictvím jednotlivého děje celý proces. Nevychází z nějaké hlubší vnitřní či skryté podobnosti, ale z prostorové, časové, příčinné či jiné souvislosti. Metonymie spočívá v reprezentaci, kdy je celek zastoupen některou její částí, buď nejdůležitější, nebo charakteristickou.³² V dějepisném pojmosloví se metonymie používá mnohem častěji než metafora. Pro označení období se vybere například jeden aspekt, přelomová událost nebo hlavní postava, a to umožňuje výklad období, které předcházelo nebo následovalo (doba předhusitská, doba poděbradská).³³ Principy metafor a metonymie se snoubí v třetím tropu, kterým je personifikace. Prostřednictvím personifikace dostávají neživé věci a jevy lidské vlastnosti a schopnosti.

Charakteristika a věrouka hlavních židovských náboženských hnutí působících v Praze

Jak již bylo několikrát zmíněno, pražská židovská obec se v současné době přiklání k principům, jež by byly srovnatelné s myšlenkami moderního ortodoxní-

29 M. ŘEPA, *Poetika českého dějepisectví*, s. 28.

30 M. ŘEPA, *Poetika českého dějepisectví*, s. 37.

31 M. ŘEPA, *Poetika českého dějepisectví*, s. 37.

32 M. ŘEPA, *Poetika českého dějepisectví*, s. 40.

33 M. ŘEPA, *Poetika českého dějepisectví*, s. 45.

ho hnutí. Samotné označení „ortodoxie“ však představuje moderní výraz, který vznikl v druhé polovině 19. století v Německu v důsledku debat mezi reformními a tradicionalistickými Židy, kdy byli tradicionalisté pojmenováni zesíleným označením „ortodoxní“. Část ortodoxně uvažujících Židů, ovlivněná například spisy rabína Samsona Raphaela Hirsche, však určitým způsobem reagovala na emancipaci. Zatímco reforma se snažila přizpůsobit měnícím se životním podmínkám Židů, ke kterým došlo v důsledku zrovnoprávnění a zrušení ghett, původní ortodoxie, zastoupená například bratislavským rabínem Mosesem Schreiberem, naopak trvala na zachování statu quo a snažila se udržet svá společenství co nejdále od moderních vlivů, kdy vše nové bylo Tórou zakázáno. Nová neboli moderní ortodoxie nabízela kompromisní přístup. Moderní vědecké disciplíny, sekulární vzdělávání, normy evropské kultury nebyly zapovězené, ale byly podrobovány kritériím, stanoveným Tórou.³⁴

Současná moderní ortodoxie tedy trvá na dodržování všech pravidel stanovených židovským náboženským právem – halachou. Kromě biblického základu vychází halacha především z ústní tradice zaznamenané v Mišně a Talmudu a například v liturgických příručkách, jako je spis Šulchan Aruch. Základními pilíři ortodoxní nauky je dodržování příkazů spojených se šábesem, zachovávání dietetických pravidel – kašrutu, pravidelné modlitby a studia Tóry. Halacha je striktně uplatňována i na definici židovské identity. Podle ní je Židem/Židovkou pouze ten, kdo se narodí židovské matce, případně ten, kdo konvertoval u ortodoxního rabínského soudu – bejt dinu. V ortodoxním judaismu se výrazně odlišuje role muže a ženy. Ženská role je vnímána specificky s ohledem na povinnosti ženy při vedení domácnosti a výchově dětí. Ženy plní na rozdíl od mužů jen zlomek náboženských povinností (z časově určených povinností plní ženy jen tři – zapalování svíček o šábesu, pečení rituálního chleba chaly a zachovávání sexuální zdrženlivosti v době menstruace), nemusí se pravidelně modlit ani navštěvovat synagogu, ve které se muži a ženy modlí odděleně. Ženy nejsou volány k Tóře, nemohou vést bohoslužby či se stát rabínkami. Liturgickým jazykem je výhradně hebrejšтина a bohoslužby jsou vedeny pouze kantorem, kdy shromážděná kongregace odpovídá. Během bohoslužeb se rovněž nepoužívají hudební nástroje.³⁵

34 HEIKE SPECHT, *Die Feuchtwangers, Familie, Tradition und jüdische Selbstverständnis*, Göttingen 2006.

35 GILBERT S. ROSENHAL, *The Many Faces of Judaism: Orthodox, Conservative, Reconstructionist and Reform*, New York 1979, s. 26–44.

Všechny směry judaismu, které se vyčleňují vůči ortodoxii, lze shrnout pod pojmem progresivní. Progresivní hnutí v judaismu zahrnuje konzervativní, reformní, liberální a rekonstrukcionistické kongregace. Všechny tyto směry lze charakterizovat i pojmem „historický judaismus“, jelikož věří ve vývoj judaismu v každé generaci.³⁶ Vznik reformního (liberálního) judaismu je spjat se změnami, které přineslo židovské osvícenství – *haskala*, zrovnoprávnění židovského obyvatelstva a možnost opustit *ghetto*. „Reforma judaismu vznikla jako pokus hledat moderní ‚střední cestu‘, mezi izolacionismem života v *ghettu* a úplnou ztrátou identity v asimilaci.“³⁷ Myšlenky reformního judaismu nacházely oporu především v díle židovského vzdělance Moše Mendelssona. Jeho základní myšlenkou bylo dodržování všech nařízení Tóry, avšak neodmítal přizpůsobení se okolnímu světu ve vnějších záležitostech. Příznivci reformy postupně odmítali nošení všech vnějších znaků židovství a své bohoslužby například užitím národního jazyka, používáním varhan či synagogálních sborů přetvářeli po vzoru bohoslužeb křesťanských, konkrétně protestantských.³⁸ Kromě tradičního náboženského vzdělávání v *chederech* a *ješivách* přikládaly reformní komunity i důležitost sekulárnímu vzdělání. Již první reformní komunita („Israelitská náboženská chrámová asociace“, která vznikla v roce 1817 v Hamburku) ve svých stanovách deklarovala principy, které se staly nosnými pro celý reformní (liberální) judaismus: „Níže podepsaní mají v úmyslu pro sebe a pro ostatní, jejichž skutky jsou v souladu s jejich myšlením, pořádat v tomto městě důstojnou a řádnou bohoslužbu v souladu s řádem šabatové, sváteční a příležitostné služby, která se bude konat ve vlastním chrámu, zbudovaném pro tento účel. Na této bohoslužbě bude zvláště zavedeno kázání v němčině, sborový zpěv a doprovod varhan. Také bude zaveden náboženský obřad, při němž budou děti obou pohlaví, poté co získají odpovídající věroučné vzdělání, přijaty jako konfirmanti mojžišského vyznání.“³⁹

Při vnímání *halachy* bere reformní směr v potaz dobu a okolnosti jejího vzniku a snaží se najít kompromis mezi striktními příkazy *halachy*, současným světem a osobním uvážením každého jednotlivce.⁴⁰ Rozlišuje mezi rituální a etickou rovinou judaismu, přičemž v etické rovině působí akcentace společenské angažovanosti, zaměřené i mimo židovskou komunitu, vyjádřené termínem *tikun olam*

36 MICHAL SPEVÁK, *Fiktivní rozhovor s konzervativním rabinem*, Maskil 6/2010, s. 4.

37 <http://zlu.cz/pdf/Reformni%20judaismus.pdf>, náhled 19. 9. 2014.

38 H. SPECHT, *Die Feuchtwangers, Familie, Tradition und jüdische Selbstverständnis*.

39 <http://zlu.cz/pdf/Reformni%20judaismus.pdf>, náhled 19. 9. 2014.

40 M. SPEVÁK, *Fiktivní rozhovor s konzervativním rabinem*, s. 6.

– náprava světa.⁴¹ Liberální židovství v mnoha případech netrvá na pravidlu matrilinearity při určování židovského statusu, ale je postačující, pokud je jeden z rodičů Žid a dítě bylo v judaismu vychovááno. Potvrzením židovského statusu je především rituál náboženské způsobilosti bar (v případě dívek bat) micva.⁴² Nejen tento rituál, na který se chlapci a dívky připravují podle stejných osnov, je v liberálním judaismu projevem naprosté rovnosti obou pohlaví. Muži a ženy se účastní bohoslužeb společně, ženy mohou být kantorkami či zpěvačkami ve smíšených pěveckých sborech a není jim upřena ani rabínská dráha.⁴³ Jeden ze základních cílů reformy – upřednostňování etického rozměru nad rituálním – se projevil i na stravovacích zvyklostech, dodržování kašrutu. Některé, zejména americké reformní komunity zachovaly pouze etický rozměr kašrutu. Obrátily se zády k prakticky všem nařízením Tóry a jejich cílem je eticky uvědomělé stravování i přes to, že pravidla kašrutu mají původně rituální a nikoli etický rozměr.⁴⁴ Šabat a svátky jsou považovány za svaté, ale každodenní úkony se nepovažují za práci, a tedy nejsou vnímány jako porušení. Míra dodržování rituálů se zcela nechává na svědomí jednotlivce.⁴⁵

Rekonstrukcionalistické hnutí se od ostatních směrů judaismu liší přesvědčením o lidském a nikoli božském původu Tóry. Tóru totiž rekonstrukcionalismus považuje za lidské přibližování k Bohu a vystupování k němu, nikoli za nějakou shůry sdělenou pravdu. Proto věří, že halacha nemůže být používána jako autoritativní určení způsobu židovského života, nýbrž že jeho nejpřevratnější myšlenkou je koncepce naturalistické teologie. Podle této koncepce by měl být Bůh chápán jako jednající pouze v přírodě a v rámci jejích zákonů, ale v žádném případě mimo přírodu, nadpřirozeným způsobem. Proto zakladatel rekonstrukcionalistického judaismu Mordechai Kaplan nepřijímal ideu zázraků a tvrdil, že všechny popisy zázraků jsou buď zkreslené, nebo přibarvené, popřípadě že došlo k nepochopení přirozeného jevu.⁴⁶ Svým pojetím funkce synagogy ovlivnil Kaplan i komunity mimo poměrně nepočetné rekonstrukcionalistické hnutí. Vnímal nejen náboženský účel synagogy, ale stejnou důležitost přikládal aspektu synagogy, který v sobě zahrnoval komunitní účely jako například studium či nejrůznější společenské aktivity. Judaismus pro něj nebyl spojen pouze s náboženstvím, ale

41 <http://zlu.cz/pdf/Reformni%20judaismus.pdf>, náhled 19. 9. 2014.

42 <http://zlu.cz/pdf/Reformni%20judaismus.pdf>, náhled 19. 9. 2014.

43 <http://zlu.cz/pdf/Reformni%20judaismus.pdf>, náhled 19. 9. 2014.

44 JANE BURDEN, *Kašrut a etika*, Maskil 9/2007, s 11–13.

45 <http://zlu.cz/pdf/Reformni%20judaismus.pdf>, náhled 19. 9. 2014.

46 MOSHE YEHUDAI, *Mordechai Kaplan a rekonstruktivní hnutí*, Maskil 6/2010, s. 6.

náboženství vnímal jako součást židovské civilizace rovnocenně například s literaturou, jazykem či uměním. V rekonstrukcionalistickém judaismu měly ženy od samého počátku stejná práva jako muži. Kaplan, který měl čtyři dcery a žádného syna, byl první, kdo v USA uspořádal rituál náboženské dospělosti určený pro dívky – bat micva. Tato praxe se později rozšířila i do ostatních komunit a dnes ji v určité podobě dokonce praktikují i některé ortodoxní komunity. Co se týká židovského statusu, rekonstrukcionalismus uznává za Žida každého, kdo se narodil buď židovské matce, nebo židovskému otci a neparticipuje na jiném náboženství.⁴⁷

Společná témata: šoa, osudy zaniklých židovských komunit, „zapomentých“ umělců a úspěšných židovských podnikatelů

Jak je z výkladu věrouk, ke kterým se odkazují jednotlivé židovské komunity, patrné, je jejich pojetí židovské identity odlišné nejen v otázce, kdo je a není Židem, ale rovněž v pojmání judaismu jako striktně náboženského společenství, spojeného s dodržováním všech příkázání v nezměněné formě, až po snahu přizpůsobit judaismus současnosti a vnímat židovství jako etnický, společensko-kulturní princip. Jednotlivé komunity se liší i postojem k modernitě. To vše je patrné i z formulací vlastní identity přítomné v časopisecké produkci.

Analýza publikovaných článků s historickou tematikou však prokázala, že navzdory věroučným a ideologickým sporům jsou historické narativy různých židovských náboženských skupin v Čechách velmi podobné, což platí na rovině probíraných tematických celků a též v rovině konkrétních narativních postupů a figurativních nástrojů.

Zásadní místo v narativech pochopitelně zaujímá tematizace šoa. V periodických všech komunit se setkáváme s překvapivými shodami ve figurativních prostředcích stejně jako ve způsobech sestavování kroniky či utváření zápletek. Příběhům přeživších dominuje zdůrazňování vlastní aktivity a odporu.⁴⁸ Odpor má podobu odbojové činnosti v koncentračních táborech či rezistence ve smyslu odolávání nepříznivým podmínkám.⁴⁹ Výjimku představuje příběh přeživších holocaustu – ukryvaných dětí, kde je naopak zdůrazňována jejich pasivita, charakterizovaná zákazy a omezeními ze strany nežidovských pės-

47 M. YEHUDAI, *Mordechaj Kaplan a rekonstruktivní hnutí*, s. 6.

48 VĚRA DVORÁKOVÁ, *Nebyl jsem pasivní*, *Židovské listy* 1/2007, s. 16.

49 JIŘÍ FRAŇEK, *Odboj*, *Židovské listy* 4/2006, s. 17.

tonů, kterým za skrývání židovských dětí hrozily vysoké tresty.⁵⁰ Přeživší se ve svých vzpomínkách rovněž často odkazují na prvorepublikové vlastenectví a občanství⁵¹ a kladou důraz na solidaritu prostupující život v koncentračních a vyhlazovacích táborech⁵² a na snahu zachovat (si) lidskou důstojnost a zdání normality každodenního života.⁵³ Kromě příběhů těch, jež prošli koncentračními a vyhlazovacími tábory, a ukryvaných dětí nalezneme ve válečných vyprávěních i příběhy židovských vojáků a odbojářů. Některé motivy, charakteristické pro narativ přeživších koncentrační táborů (extrémní životní podmínky, strach, hlad či smyslové vjemy), migrují i do narativů židovských vojáků a ukryvaných dětí, tedy těch skupin, které tábory neprošly, jako by byly sdíleným interpretačním rastroem židovských komunit a současně možností, jak vlastnímu utrpení dodat etiketu „pravé oběti holocaustu“.⁵⁴

Jako překvapivý se ukázal velký prostor, který byl v časopisecké produkci všech komunit vyjma *Židovských listů* věnován příběhu židovských umělců. Ti jsou líčeni jako příslušníci dobře etablované vyšší společenské vrstvy, kteří se ve svém uměleckém vyjádření přikláněli k tehdy provokativnímu abstraktnímu umění.⁵⁵ Podobně jako židovští podnikatelé, kterým je věnována tato esej, jsou i židovští umělci popisováni jako nositelé pokroku a modernistických tendencí. Za zmínku stojí i neustále opakovaný přívlastek „zapomenutý“.⁵⁶ I ten odkazuje na události šoa – tvůrci buď zahynuli, nebo díla těch umělců, kterým se podařilo uprchnout, byla ponechána arizátorům. Dále pak byli původní majitelé uměleckých děl zavražděni, nebo neměli šanci usilovat o jejich navrácení. Na zapomenutí se ve velké míře podílela i skutečnost, že většina umělců byla německy mluvících, a představovala tedy zástupce kultury, která v poválečném Československu přestala existovat. Příčina absence příběhu židovských umělců v *Židovských listech*, vydávaných kontroverzním bývalým předsedou pražské židovské obce Tomášem Jelínkem, nebyla ani tak ideová jako situační. Pokud si totiž všimneme podtitulů všech článků, které se vztahují k osudům a dílům první generace českých moderních židovských umělců, zjistíme, že oznamují

50 *Děti, které musely zmizet*, *Židovské listy* 9/2007, s. 20.

51 ZUZANA RŮŽICKOVÁ, *To vědomí nás nikdy neopustí*, *Roš Chodeš* 5/2007, s. 3.

52 PETR RIESEL, *Vrací se to občas v noci*, *Obecní noviny* 3/2009, s. 12.

53 JIŘÍ DANÍČEK, *Nezapomeň na nás*, *Roš Chodeš* 5/2007, s. 8.

54 JIŘÍ SVENGER, *Jirko, nech všebo...!*, *Maskil* 1/2005, s. 14–15.

55 ARNO PAŘÍK, *Malíř a turista Robert Guttman*, *Obecní noviny* 11/2007, s. 18.

56 ARNO PAŘÍK, *Zapomenutý malíř. Michel Fingesten po letech v galerii Ztichlá klika*, *Roš Chodeš* 11/2007, s. 16.

konání jejich výstav v pražském Židovském muzeu nebo v k němu přidružené Galerii Roberta Guttmanna. Je tedy pochopitelné, že Tomáš Jelínek, který měl jako jeden z hlavních bodů své volební kampaně do představenstva pražské židovské obce poukazování na špatné fungování Židovského muzea, tuto instituci nepodporoval ani zveřejňováním článků o jejích aktivitách.

V příběhu o zaniklých židovských komunitách, jehož součástí je i narativ o židovských podnikatelích, jsou jako základní události kroniky zmíněny různé formy vzdorování útlaku před nástupem osvícenství.⁵⁷ Za zlom jsou dále považovány josefínské reformy a nástup asimilace. Na pozadí procesu asimilace se odehrávají příběhy o individuálních hospodářských úspěších, vlastenectví, občanské uvědomělosti a společenské angažovanosti židovského obyvatelstva.⁵⁸ Romantické zápletkování se objevuje i v příbězích obnovy synagog⁵⁹ či jiných míst paměti, kde dochází k symbolické nápravě křivd, například když se do synagogy vrací ukradená Tóra⁶⁰ nebo když židovský starobinec Hagibor po více než sto letech opět slouží svému původnímu účelu.⁶¹

Užiteční služebníci – příběhy židovských obchodníků v době předemancipační

Zdůrazňování užitečnosti a výrazné role v ekonomickém životě nejen Židů nalezneme prakticky ve všech vyprávěních, jež popisují osudy jednotlivých židovských komunit, a to především ve vztahu k vrchnosti. Židé jsou zde líčeni jako schopní obchodníci, rádci majitelů panství v ekonomických otázkách či vykonavatelé těch finančních transakcí, jež se neslučovaly s pojetím šlechty. „Moravská šlechta byla zvyklá svěřovat židovským obchodníkům z řad vlastních poddaných, označovaných jako Hausjuden, domácí Židé, všelijaké hospodářské úkoly. Opatřovali pro svou vrchnost luxusní zboží na zahraničních trzích, zprostředkovávali prodej přebytků vrchnostenských statků nebo v zastoupení vrchnosti prováděli finanční transakce (např. půjčování peněz na úvěr), které šlechtě sice lákaly, ale nepřipadaly jí dostatečně důstojné.“⁶² Pro svou vrchnost zajišťovali tito „Haus-Hofjuden“ nejrůznější finanční

57 JITKA MLISOVÁ CHMELÍKOVÁ, *Osudy chebských Židů*, Židovské listy 10/2012, s. 30.

58 ALENA KÁŇOVÁ, *Historie židovské Břeclavi*, Židovské listy 3/2010, s. 25–27.

59 MILAN KALINA, *Hartmanická synagoga. Omluva za minulost, naděje do budoucnosti*, Obecní noviny 6/2006, s. 8–9.

60 MILAN KALINA, *Tóry se vrátily domů*, Maskil 11/2008, s. 16–17.

61 ANNA HYNDRÁKOVÁ, *Hagibor: kruh se uzavírá*, Obecní noviny 6/2007, s. 2.

62 RUDOLF FIŠER, *Židovské ghetto v Třebíči*, Židovské listy 12/2009, s. 23.

a obchodní transakce. Mezi nejznámější patřil například finančník Albrechta z Valdštejna Jákob Baševí. Sloužil císaři Rudolfovi II. i jeho bratru Matyášovi i Ferdinandovi II., který mu za finanční pomoc udělil šlechtický titul a přídomek von Trauenburg. Kvůli svému provinění v aféře, během které se prokázaly obrovské finanční machinace spojené s nižším obsahem stříbra v mincích, byl ale uvězněn a po útěku uprchl na panství Albrechta z Valdštejna, rovněž člena konzorcia, které o ražbě těchto mincí rozhodovalo. Podílel se na obrovském hospodářském vzestupu Valdštejnových držav. „Nejenže obstarával dodávky běžného zboží pro vévodu ze zahraničních trhů, ujímal se obchodu s vlnou, zprostředkoval odbyt sukna z Liberce a zřídil sklad plátna ve Frýdlantu, dodával do Prahy mléčné výrobky z frýdlantského panství, ale knížecí komora mu ukládala i mnoho dalších úkolů, mezi nimiž bylo např. obstarat dopravu obrazů z Itálie, shánět zařízení pro residenci, shánět v cizině řemeslníky, starat se o věci finanční a snad i mincovní.“⁶³

Užitečnost a dobrá služba Židů městu je paradoxně zdůrazňována i v úryvku líčícím působení tábořských Židů, kteří jsou do města povoláni, aby se zde podíleli na vybírání rekvizit vůči obyvatelům poraženého Tábora. „V listopadu 1621 Tábor, který se připojil ke stavovskému povstání, kapituloval a byla mu uložena velká válečná kontribuce 60 tisíc zlatých. Podmínky byly pro zubožené město velmi přísné, každý majitel domu měl odvést třetinu odhadní ceny. Ochuzení měšťané neměli tolik peněz, náhradou byly sebrány cenné předměty. K odhadu těchto předmětů povolal tehdejší velitel města Maxmilián Bechler z Meningen dvě židovské rodiny. Byl to Izák Brašovský se syny Zachariášem a Wolfem z Týna nad Vltavou (Brašov je předměstí v Týně) a Mojžíš Bechyňský se syny Izákem a Jakubem ze Soběslavi. Tyto dvě rodiny vykupovaly od měšťanů různé svršky, např. od soukeníků sukna, od ševců střevice atd., takže byly městu k dobrému užítku.“⁶⁴

V narativích popisujících osudy zaniklých židovských komunit se velmi často konflikty s nežidovským obyvatelstvem vysvětlují strachem měšťanů a obchodníků z nežádoucí židovské konkurence. „Spor s řezníky byl vyřízen tím, že Židům bylo povoleno košerování, punčocháři měli výhradní právo na výrobu punčoch vlněných, provazníci obhajují proti Židům ‚handle s hachlovanou přízí‘, soukeníci sváděli boj proti vyvážení dobré vlny ze země atd. Také ševci měli mnoho sporů se Židy, kteří jim prodávali kůže, neboť tento obchod měli téměř výhradně

63 JINDŘIŠKA KRACÍKOVÁ, *Proslulý finančník Jakob Baševí a Jičín*, Maskil 3/2010, s. 10.

64 FRANTIŠEK KROLPA, *Dějiny Židů v Táboře*, Židovské listy 4/2012, s. 32.

ve svých rukách. Při nákupu surovin se mnozí z řemeslníků u Židů značně zadlužili a magistrát jen nerad vzniklé spory urovnával.⁶⁵ Stížnosti měšťanů mohly dokonce vést k vyhnání celé obce, jak je to například patrné z vylíčení osudů židovské komunity v Krnově. „Po stížnostech měšťanů na židovskou konkurenci v obchodu s kořením je předák místní komunity, Avraham Hirsch z Głubczyc, obviněn z čarování proti křesťanům, upálen a Židé roku 1535 knížetem Jiřím Hohenzollernským vyhnáni.“⁶⁶

Schopní gründeri – židovští podnikatelé v době poemancipační

Jako „zásadní předěl“ je ve všech narativech vnímáno občanské zrovnoprávnění Židů. K omezení protizidovských nařízení, zrušení ghett a umožnění vykonávání všech druhů povolání došlo již za vlády Josefa II. a všechna občanská práva Židé získali na základě ústavy přijaté v roce 1867. „Izraelité se poté zapojili do politického, společenského, hospodářského a kulturního života, přičemž v mnoha oblastech výrazně přispěli k rozvoji města.“⁶⁷ Markantní bylo zejména zdůraznění podílu Židů na hospodářském rozvoji měst.

Úspěšné zapojení židovské menšiny do hospodářského života se ukázalo jako nosný motiv ve velké většině všech narativů popisujících život židovských komunit. Nejčastější doménou první generace zrovnoprávněných židovských obchodníků byl obchod, „ale nebylo výjimkou, že se jednalo i o řemeslníky, jako byli pekaři, cukráři a řezníci“.⁶⁸ Na jižní Moravě, kde bylo velmi silné zemědělství, se Židé také začali prosazovat jako „jako nájemci dvorů nebo hospodářství, úředníci, získávali v nájem hostince a vinopalny“.⁶⁹

Ve stejné době měli například pražští Židé vynikající podíl i na změně agrární okrajové části Prahy, tehdy samostatného města Libně na moderní průmyslovou čtvrť. „Byli to především Židé, kteří svou ekonomickou aktivitou přeměňují agrární obec v průmyslově silné pražské předměstí. Vznikají velké textilní a kožedělné manufaktury a gründerká doba přináší na straně jedné místním Židům prosperitu, na straně druhé ‚ukusuje‘ z historického hřbitova, postupně mizí původní domy bývalého ghetta a jsou nahrazovány periferními novostav-

65 F. KROLPA, *Dějiny Židů v Táboře*, s. 32.

66 PAVEL KUČA, *Židovské památky Krnovska*, Maskil 5/2004, s. 12.

67 A. KÁŇOVÁ, *Historie židovské Břeclavi*, s. 25–27.

68 ALENA VEVERKOVÁ, *Židé na Kladně*, *Židovské listy* 3/2010, s. 32.

69 A. KÁŇOVÁ, *Historie židovské Břeclavi*, s. 25–27.

bami.⁷⁰ Zatímco v Libni se většina továren soustředila na kožedělný a chemický průmysl, v nedalekém Karlíně vznikaly především textilní továrny. Odkaz na židovské „gründery“, zakladatele významných továren v době průmyslového rozmachu, nalezneme v narativích většiny měst, například Kolína. „Řada z nich stála u zrodu místního průmyslu. Připomeňme si například zakladatele druhého kolínského pivovaru Josefa Weissbergera (zemřel 1872), majitele olejny Pavla Fischera (1855–1917) či obchodníka s obilím či podnikatele v cukrovarnictví Bernarda Mandelíka. Z Kolína vzešla významná podnikatelská a bankéřská rodina Petschků – narodili se zde všichni tři „uhlobaroni“ Petschkové, Isidor (1854–1919), Julius (1856–1932) a Ignatz (1857–1934).“⁷¹

Obdivné zmínky najdeme v časopise *Maskil* o krnovském podnikateli Siegfriedu Gesslerovi, výrobcí dodnes vyráběného likéru Altvater-Praděd. Pozornost si zasloužily především jeho marketingové triky. „Říká se, že pan továrník hodně cestoval, a když zašel do nějaké restaurace, samozřejmě si objednal jako aperitiv Praděda. Když se číšník omluvil, že tento nápoj na jídelním lístku nemají, sehrál scénu, uraženě se zvedl a odešel. Týden na to navštívil majitele restaurace agent s nabídkou prvotřídního likéru Praděd.“⁷²

Úspěšní vzdělanci, lékaři a právníci

Důraz na vzdělání, které Židé druhé poemancipační generace získali díky studiu na univerzitách, se objevuje naprosto ve všech narativích, a to téměř shodnými slovy, která zdůrazňují úspěch a významné společenské postavení díky vysoce kvalifikovaným profesím jako lékař či právník: „Brzy také pronikali do ostatních profesí. V druhé polovině 19. století se již uplatňovali jako železniční zaměstnanci, po založení židovské německé školy přibývalo učitelů, objevují se první židovští lékaři, právníci a stavitelé.“⁷³ „Následující generace začala studovat nejen na středních školách, ale mnozí z nich získávali vysokoškolské diplomy a stávali se uznávanými odborníky.“⁷⁴ „Většina z nich však patřila k místní honoraci. Byli to obchodníci, továrníci, lékaři.“⁷⁵ „Chebští Židé se věnovali samozřejmě především

70 MILAN KALINA, *Dobry šámes z Libně*, *Maskil* 1/2005, s. 4.

71 LADISLAV JOUZA, *Židé v Kolíně. Počátky židovského osídlení města*, *Židovské listy* 12/2010, s. 24–26.

72 PAVEL KUČA, *Výstava o židovských podnikatelích*, *Maskil* 12/2004, s. 9.

73 A. KÁŇOVÁ, *Historie židovské Břeclavi*, s. 25–27.

74 A. VEVERKOVÁ, *Židé na Kladně*, s. 32.

75 JAROSLAV TOBIÁŠ, *Historie Židů v Chlumci nad Cidlinou*, *Židovské listy* 9/2011, s. 38–40.

svým povoláním a patřili mezi vážené občany města. Byli to obchodníci, právníci, lékaři, umělci.⁴⁷⁶

Kromě ekonomických úspěchů či dosažení vyššího společenského statusu na základě vysokoškolského vzdělání je pozitivně reflektováno i zapojení Židů do kulturního a společenského života měst: „Od poloviny 19. století se Židé aktivně zapojují do života města. Setkáváme se s nimi v městském zastupitelstvu i mnoha spolcích.“⁴⁷⁷ Velká asimilovanost a československé vlastenectví se stalo prvkem typickým pro židovské komunity v době první republiky. „Po vzniku Československé republiky v roce 1918 byl budován nový demokratický stát, ve kterém bylo náboženské vyznání považováno za věc osobní. Kolínští Židé se ztotožnili s republikou, kterou považovali za svůj domov. Nepocítovali překážky z hlediska svého původu a mohli usilovat o svobodnou seberealizaci.“⁴⁷⁸ Například v Chlumci nad Cidlinou byla židovská komunita nejen zcela asimilovaná, ale i českojazyčná: „Ve 20. a 30. letech minulého století byli chlumečtí Židé již plně asimilováni. Mluvíli česky, chodili cvičit do Sokola a účastnili se i českého kulturního života.“⁴⁷⁹ Snaha zdůraznit roli Židů jako loajálních občanů je přítomna ve velice častých vlasteneckých narativech a odkazech na masarykovské ideály Československé republiky.

Romance úspěchu a její hrdinové – Emil Kolben a Bohuslav Bondy

Jedním ze základních znaků romantického zápletkování je přítomnost hrdinství a hrdinů. Ti jsou ztělesňováni typem sebevědomého, schopného a statečného muže, který si jde za svým cílem. Všechny tyto charakteristiky nalezneme v biografích významných židovských průmyslníků, Emila Kolbena a Bohumila Bondyho.

Emil Kolben pocházel ze středostavovské židovské rodiny, která sídlila na venkově a na jejichž polích se již jako mladík pokoušel „zvyšovat úrodnost polí pomocí elektřiny“.⁸⁰ Po absolvování německé techniky v Praze mu bylo uděleno cestovní stipendium, které „zásadně změnilo jeho další život“.⁸¹ Mohl tak podnikat

76 JITKA MLISOVÁ CHMELÍKOVÁ, *Osudy chebských Židů*, Židovské listy 10/2012, s. 30.

77 LADISLAV JOUZA, *Židé v Kolíně. Počátky židovského osídlení města*, Židovské listy 12/2010, s. 24–26.

78 L. JOUZA, *Židé v Kolíně*, s. 24.

79 J. TOBIÁŠ, *Historie Židů v Chlumci nad Cidlinou*, s. 38–40.

80 ARNO PAŘÍK, *Šéfem u Edisona*, Roš Chodeš 6/2010, s. 8–9.

81 A. PAŘÍK, *Šéfem u Edisona*, s. 8–9.

studijní cesty po celé Evropě i po Spojených státech, kde získal vysokou pozici v továrně Thomase Alvy Edisona. Dále se vzdělával a vstoupil do kontaktu s Nikolou Teslou. Na jeho pokrokovost a otevřenost novým myšlenkám poukazuje i zmínka o tom, že byl velkým zastáncem střídavého proudu, a to i navzdory panujícímu přesvědčení a názorům starších autorit: „Využití střídavého proudu neúnavně prosazoval, a třebaže mu pozdější vývoj dal za pravdu, obhájit tuto ideu nebylo snadné: k zastáncům stejnosměrného proudu patřil skoro celý tehdejší odborný svět v čele s Edisonem.“⁸²

Po návratu do vlasti (důvodem pro odchod z Ameriky měl být právě stesk Kolbenovy manželky po domově) založil na jednom z pražských předměstí, ve strategické blízkosti železnice, elektrotechnickou továrnu. „Emil Kolben byl nejen zakladatelem, ale skutečným tvůrcem a duší celého podniku. Veškeré stavební dispozice a konstrukce prvních třífázových elektrických strojů byly jeho dílem a byly zhotovovány na místě. Vlastní zaujatostí a aktivitou šířil kolem sebe výjimečné pracovní nadšení. Dispozice i vybavení továrny byly zcela moderní, umožňovaly hospodárnou výrobu a budily pozornost jako zdařilý pokus o kombinaci evropské a americké dílenské praxe.“⁸³ Kolbenova továrna se brzy stala nejvýznamnějším českým elektrotechnickým podnikem, jehož význam ještě vzrostl po spojení s karlínským závodem Breitfeld-Daněk a založení společného podniku „Českomoravská-Kolben-Daněk“. V inovacích a výrobě nových produktů jej neomezila ani celosvětová ekonomická recese, která proběhla na počátku 30. let: „V roce 1930, tedy za světové hospodářské krize, zahajuje ČKD v Karlíně výrobu letadel, od r. 1932 se podílí na elektrifikaci Slovenska a v Praze staví lanovku na Petřín. V roce 1935 začala ČKD s výrobou myček nádobí a pro ministerstvo národní obrany dodala první tanky, začalo se s výrobou velkých Kaplanových turbín, měřicích transformátorů a komorových pecí. V roce 1936 se rozjela úspěšná výroba vozu Aero 50 a roku 1937 byly vyrobeny první trolejbusy pro Prahu.“⁸⁴

Kolbenovy zásluhy o průmyslový rozvoj českých zemí nezůstaly nepovšimnuty: „V roce 1908 mu za tvůrčí přínos rozvoji elektrotechniky a elektrotechnického průmyslu pražská německá technika udělila čestný doktorát a byl zvolen předsedou Svazu rakouských průmyslníků. V roce 1910 mu císař udělil Řád železné koruny a přijal ho na osobní audienci; v roce 1912 se stal předsedou

82 A. PAŘÍK, *Šéfem u Edisona*, s. 8–9.

83 A. PAŘÍK, *Šéfem u Edisona*, s. 8–9.

84 A. PAŘÍK, *Šéfem u Edisona*, s. 8–9.

Zemského svazu strojírenského průmyslu v Českém království a v roce 1919 členem Československé státní obchodní rady.⁸⁵ Sám Kolben považoval za svou vlastní zásluhu to, že si za sídlo své firmy vybral Prahu, a tím českému lidu a i pozdějšímu československému státu umožnil průmyslový rozvoj. V článku je například citován jeho proslav k zaměstnancům: „Vyzbrojen rozsáhlými vědomostmi a zkušenostmi ve všech odvětvích silnoproudé elektrotechniky a drže krok s tehdejší nejmodernějším pokrokem ve výrobě elektrických strojů a zařízení, pomyslel jsem v srpnu 1896 na to, že dám své bohaté znalosti a zkušenosti do služeb své české domoviny. Tak vznikla továrna, která se stala základem dnešního největšího elektrotechnického podniku československého.“⁸⁶

Právě toto sebevědomí mohlo být důvodem, proč Kolben údajně odpovídal na všechna varování a doporučení emigrace po nástupu nacistického režimu slovy: „Mně, Kolbenovi, nesmí a nemůže nikdo ničeho zlého učiniti.“⁸⁷ Postupně pak musel přihlížet likvidaci své firmy a 6. června 1943 byl v jednaosmdesáti letech deportován do Terezína, kde o tři týdny později zemřel. Jeho přínos českému průmyslu nebyl pochopitelně zdůrazňován ani během komunistického režimu a určité satisfakce se jeho památce dostalo až po roce 1989, kdy po něm byla pojmenována ulice, jedna stanice metra a jeho rodná obec Stránčice mu in memoriam vrátila čestné občanství odebrané v době nacismu.

Hrdinský příběh cílevědomého, schopného podnikatele se rozvíjí i v člancích, které se týkají osudů Bohumila Bondyho. U něj ale v mnohem větší míře než u Kolbena nacházíme zdůraznění jeho filantropických a vlasteneckých aktivit.

Bohumil Bondy se narodil v rodině pražského průmyslníka a obchodníka Lazara Bondyho. V časopise *Roš Chodeš*, vydávaném spíše ortodoxně orientovanou Federací židovských obcí, kupodivu nalezneme zmínku o tom, že byl Lazar Bondy činný v rámci právě se etablojícího reformního hnutí, a tato skutečnost je dávana do přímé souvislosti s osvícenstvím a podnikatelským úspěchem: „Je příznačné, že Lazar Bondy byl vedle řady dobročinných spolků též členem představenstva Spolku pro upravenou bohoslužbu ve Staré škole (stála na místě dnešní Španělské synagogy), která byla od roku 1835 hlavním chrámem pražských židovských osvícenců a podnikatelů.“⁸⁸

85 A. PAŘÍK, *Šéfem u Edisona*, s. 8–9.

86 A. PAŘÍK, *Šéfem u Edisona*, s. 8–9.

87 A. PAŘÍK, *Šéfem u Edisona*, s. 8–9.

88 ARNO PAŘÍK, *Bohumil Bondy. Sto let od smrti reprezentanta „znárodnění židů českých“*, *Roš Chodeš* 5/2007, s. 10–11.

Po vyučení v obchodě svého otce rodinný podnik brzy převzal a učinil z něj prosperující firmu, ve které stejně jako Kolben zaváděl inovativní postupy a jako první se pustil do produkce nových typů výrobků. „Roku 1866 se stal jediným majitelem obchodu, firmu přivedl ke značnému rozkvětu, takže brzy patřila k největším svého druhu v českých zemích. Koncem 60. let založil v Bubnech továrnu na stroje a zpracování železa, známou jako ‚Bondovka‘ (stála tu až do roku 1977, kdy byla zbořena při stavbě nové dálnice), a později továrnu na drát a drátěnky, která patřila k největším v Rakousku; jako první v zemi začala vyrábět telegrafní a telefonní drát.“⁸⁹

Jak z logiky a vedení příběhu na stránkách *Roš Chodeše* vyplývá, byla to právě úspěšná podnikatelská činnost, co Bondymu umožnilo politickou a filantropickou angažovanost. „Úspěchy v podnikání a obchodu přinesly Bondymu dobré jméno. V roce 1864 byl zvolen do pražského obecního zastupitelstva a ve sboru obecních starších zasedal dlouhá léta; pracoval tu v četných komisích a odborech, zvláště platné služby prokázal při založení městské plynárny, pojišťovny a spořitelny a při nákupu fortifikačních pozemků.“⁹⁰ Během prusko-rakouské války dostal za úkol vyvézt z Vídně městskou pokladnu a vymoci subvenci na rekvizice, které po Praze vyžadoval pruský generál Rosenberg. „Úkol vykonal s energií a obratností jemu vlastní, bez ohledu na nebezpečí života.“⁹¹ Je zajímavé, že s rolí Židů jako v jistém smyslu neutrálních prostředníků při vymáhání válečných pohledávek jsme se setkali již v narativu tábořských Židů za třicetileté války.

Bondy byl dvakrát zvolen poslancem, angažoval se v mnoha převážně ekonomických radách a výborech. Po ukončení poslaneckého mandátu se stal prvním českým předsedou pražské obchodní komory, následně byl delegován do státní železniční rady. I zde prokázal velkou jasnozřivost a víru v pokrok a důvěru v nové technologie: „Patřil k prvním, kdo poznali význam dopravní politiky pro český hospodářský rozvoj, a pracoval na uskutečnění důležitých dopravních projektů, jako bylo lepší spojení Prahy a českých lázeňských měst s cizinou nebo splavnění Vltavy a Labe, stavba holešovického přístavu a dunajsko-vltavsko-labského kanálu.“⁹²

Velkou většinu příběhu Bohumila Bondyho však tvoří jeho filantropická činnost, během které se podílel například na vzniku Umělecko-průmyslového muzea a byl jedním z iniciátorů a tvůrců úspěchu Jubilejní výstavy. Roš Chodeš

89 A. PAŘÍK, *Bohumil Bondy. Sto let od smrti reprezentanta „znárodnění židů českých“*, s. 10–11.

90 A. PAŘÍK, *Bohumil Bondy. Sto let od smrti reprezentanta „znárodnění židů českých“*, s. 10–11.

91 A. PAŘÍK, *Bohumil Bondy. Sto let od smrti reprezentanta „znárodnění židů českých“*, s. 10–11.

92 A. PAŘÍK, *Bohumil Bondy. Sto let od smrti reprezentanta „znárodnění židů českých“*, s. 10–11.

dokládá tuto jeho neúnavnou a mnohostrannou aktivitu, která zahrnovala vše od zajištění základního kapitálu až po dodávky s hostinskými a stanovení slev na vstupném: „Od té chvíle náležel Bondy výstavnímu podniku celý a věru jedna z nejtěžších prací na jeho péči a práci byla uložena, aby opatřil finanční stránku podniku. Volba nemohla být šťastnější: nejen že uměl vyhledati vydatné a trvalé prameny příjmů a vydání uvésti s mocností jejich v soulad. [...] Jako člen výkonného výboru výstavy byl po vystoupení německých členů z výboru též pokladním radou, a zorganizoval tudíž vedení pokladen výstavních, příjmy peněz a výplaty účtů, jako předseda finančního výboru pak měl hlavní účast ve vypracování finančního plánu výstavy, který byl základem pro provádění během celé výstavy. Této neúnavné péči a svědomité pracovitosti Bohumila Bondyho sluší děkovati za finanční úspěch výstavy, kterýž jest zajisté velikým, uváží-li se, že výkonný výbor po skončené výstavě byl s to odevzdati zemi do vlastnictví budovy v ceně 600 000 zl. beze vši odplaty.“⁹³

Ve své další filantropické činnosti se Bondy soustředil především na podporu česko-židovského hnutí. Pro studující českého technického učení založil nadaci, která měla za cíl směřovat k češtví a českému jazyku budoucí židovské techniky a inženýry: „Místo to má se v první řadě obsaditi studenty židovskými, jelikož si přejeme, aby tito, kteří často pouze z příčin chudoby a podpor na německých ústavěch studují, českému národu se zachovali.“⁹⁴ Stejně tak podporoval spolek Or tamid, zaměřený na pěstování židovské liturgie v českém a hebrejském jazyce, podílel se i na vybudování jeho modlitebny. „Svůj značný dar spolku Ec hadaat (Strom vědění) na podporu rabínských kandidátů doprovodil sdělením, že obnos ještě zvětší, pokud bude postaráno o to, aby kandidáti ovládali také český jazyk.“ Bohumil Bondy zemřel v březnu roku 1907. „Žádný Žid v Praze neměl tak slavný pohřeb jako Bohumil Bondy, rytíř a komtur s hvězdou Řádu císaře Františka Josefa I.“⁹⁵

V zápletkě osudů obou židovských podnikatelů je jednoznačně přítomen romantický, hrdinský motiv. V příbězích je zdůrazňována aktivita, činorodost, otevřenost novému, odvaha, obrovské pracovní nasazení i sebedůvěra. Zatímco v příběhu Emila Kolbena je vlastenectví vyjádřeno podílem na rozvoji průmyslu, narativ osudů Bohumila Bondyho možná v souvislosti s uděleným šlechtickým titulem získává právě onen rytířský prvek služby bližním a vlastenectví.

93 A. PAŘÍK, *Bohumil Bondy. Sto let od smrti reprezentanta „znárodnění židů českých“*, s. 10–11.

94 A. PAŘÍK, *Bohumil Bondy. Sto let od smrti reprezentanta „znárodnění židů českých“*, s. 10–11.

95 A. PAŘÍK, *Bohumil Bondy. Sto let od smrti reprezentanta „znárodnění židů českých“*, s. 10–11.

Emancipace – duchovní povznesení, nebo „zužitkování“?

Z analyzovaných článků je patrné, že zásadní události pro narativ židovských obchodníků podnikatelů jsou události spojené s židovským osvícenstvím a emancipací. Důležitost tohoto tématu je patrná i z toho, že je jedinou událostí, ke které nalezneme odlišné hodnocení v časopisech vydávaných ortodoxní pražskou obcí a reformním hnutím Bejt Simcha.

Sylvie Wittmannová, zakladatelka komunity Bejt Simcha, představuje na stránkách časopisu *Maskil* emancipaci jako „boj proti uzavřenosti. Proti ghetům fyzickým i duchovním.“⁹⁶ Nová doména židovských osvícenců – sekulární vzdělání – je pro ni prostředek, „vedoucí člověka na vyšší spirituální úroveň vedle meditace či místo meditace“.⁹⁷ Přijímá s povděkem opuštění tradičního oděvu, pokrývek hlavy, vousů či jiných viditelných projevů židovské identity: „Maskil si neobléká tzv. židovské oblečení, které není ničím jiným než oblečením polské šlechty 17. a 18. století, na něž se pouze připentlí všelijaké židovské báčorky. Maskil se obléká podle místa a doby. Mluví jazykem místa, v němž žije, učí se další světové jazyky a velmi propaguje hebrejštinu. Je velmi loajální k modernímu státu, vede emancipaci a zařazení Židů do sféry řemesel, průmyslu a vědy.“⁹⁸

To, že Židé v poemancipačním období dospěli k „neočekávanému výbuchu tvořivých sil“,⁹⁹ a tím pádem k velkému úspěchu ve všech oblastech lidské činnosti, přiznává i ortodoxní rabín Karol Sidon. I on klade tento úspěch do souvislosti s židovskou racionalitou a vzdělaností: „Národ, jenž odstranil analfabetismus dvě tisíciletí předtím, než s ním bylo vážně započato v Evropě, a od starověku budoval židovského člověka jako racionálního vládce nad emocemi, dokázal tyto přednosti zužít i za mnohem těžších podmínek, tím spíše ve chvíli, kdy k tomu ze zákona dostal příležitost.“¹⁰⁰

Výklad rabína Sidona však v promluvě k věřícím otištěné v *Obecních novinách* kromě tématu emancipace a asimilace představuje i celkovou koncepci židovských dějin a zachování židovské identity: „Že si židovský národ přes ponížení a pronásledování zachoval po staletí svou identitu, pokládali nežidovští myslitelé za důkaz Boží existence.“¹⁰¹ Sidon se snaží najít odpověď na to, proč – jakkoli

96 SYLVIE WITTMANNOVÁ, *Maskilím – vzdělání, osvícení*, Maskil 2–3/2005, s. 16.

97 S. WITTMANNOVÁ, *Maskilím – vzdělání, osvícení*, s. 16.

98 S. WITTMANNOVÁ, *Maskilím – vzdělání, osvícení*, s. 16.

99 KAROL SIDON, *Past asimilace I.*, Obecní noviny 11/2007, s. 4.

100 K. SIDON, *Past asimilace I.*, s. 4.

101 K. SIDON, *Past asimilace I.*, s. 4.

Židé žili po staletí obklopeni křesťanskou, případně muslimskou většinou – až do 19. století u nich nedocházelo k hromadným konverzím. „Za nejpodstatnější z důvodů, proč se Izrael masově nevydal touto cestou, považují skutečnost, že po celý středověk a valnou část novověku pokládali Židé svůj těžký úděl za integrální součást Božího plánu, a tím i vlastních dějin spásy. Strádání a utrpení exilového života byla dlouhá staletí každému Židu srozumitelná, ať už je chápal jako vynucenou oběť za hřích, za nutný vklad k uspišení příchodu Mesiáše, anebo za daň, již židovský jedinec v tomto světě platí za život ve světě budoucím. Židé proto přijímali svou roli s nářkem, ale bez reptání.“¹⁰² Zásahem, který toto vnímání změnil, bylo podle rabína Sidona akceptování josefínských reforem. Sidon si všímá hlavního cíle, jež roku 1782 sledoval císař Josef II. tolerančním patentem: „Aniž by Židům přiznával občanská práva, požadoval jejich výchovu a uživatelnost (Nutzbarmachung).“¹⁰³ Nástup úspěšných židovských podnikatelů však podle Sidona „vzbudil po prvním zaraženém překvapení historicky nový jev, antisemitismus“.¹⁰⁴ Dalším důsledkem ekonomické úspěšnosti bylo podle Sidona i to, že se emancipovaní Židé vzdávají své identity „v dříve nemyslitelné míře“.¹⁰⁵ Vnucování náboženské a kulturní asimilace se pro židovský národ stalo „pastí, již mu spolu s židovskými osvícenci paradoxně nastražili nejušlechtilejší duchové moderních evropských dějin“.¹⁰⁶ I takto neupřímněji zamýšlený humanismus, se totiž podle Sidona po čase stane pouze ideologickou zástěrkou, jak docílit asimilace té či oné menšiny. „Poskytování občanské rovnoprávnosti menšinám je provázáno podvědomým imperativem ‚buď jako já!‘, a když není splněn, což při vši snaze menšin o přizpůsobení ani není možné, připadá si zklamaná většina podvedena a uchyluje se k opačnému extrému: ‚Nebud’ vůbec!‘ Mstivé afekty vzbuzuje navíc přirozená neschopnost menšiny představám většiny dostát, protože její snaha je splnit působí neupřímně.“¹⁰⁷ Právě proto, že se domnívá, že Židé i přes veškerou snahu nemohli požadavkům většiny dostát, tedy podle Sidona snaha o asimilaci, která přinesla velké úspěchy Židů ve všech oblastech, stala se zdrojem antisemitismu, který vedl až k hrůzám holocaustu: „Co se nezdařilo vnucováním, umožňuje paralelně s antisemitismem pokračující asimilace, a to přes děsivou zkušenost šoah, kdy byli Židé ‚zuzitkování‘ až do svých zlatých

102 K. SIDON, *Past asimilace I.*, s. 4.

103 K. SIDON, *Past asimilace I.*, s. 4.

104 K. SIDON, *Past asimilace I.*, s. 4.

105 K. SIDON, *Past asimilace I.*, s. 4.

106 K. SIDON, *Past asimilace I.*, s. 4.

107 K. SIDON, *Past asimilace I.*, s. 4.

zubů, vlasů a brýlí.¹⁰⁸ To, že jsou události šoa přímým důsledkem josefínských snah o asimilaci židovského obyvatelstva, je zdůrazněno mimo jiné i opětovným použitím expresivního výrazu „zužitkování“.

Narativní a stylistická analýza příběhu českých židovských podnikatelů

Příběh židovských obchodníků a podnikatelů je stejně jako celkový narativ židovských komunit zápletkován jako romance. Sledujeme jejich vzdorování pronásledování, vypovězení a nejrůznějším zákazům, kdy je zdůrazněn především jejich aktivní podíl na vyjednávání jejich životních podmínek. V Táboře se například Židé vykoupili placením poplatku „Schutzgeld“ městské vrchnosti, o jehož výši sami vyjednávali. „Ochranná smlouva Židům velmi prospěla, i přes značná omezení v ní měli záruku bezpečného a klidného vývoje.“¹⁰⁹

Kromě aktivního vyjednávání jejich životních podmínek nalezneme ve všech narativech odkaz na užitečnost, schopnost a podíl židovských obchodníků na ekonomickém rozvoji šlechtických statků. Prakticky ve všech příbězích líčících život Židů ve vrchnostenských městech nalezneme obdobnými slovy popsané líčení činorodosti a zdatnosti židovských obchodníků. „Zdatnost židovských obchodníků se ukazovala již v polovině 18. století, kdy jsou jejich aktivity doloženy na nejvýznamnějších středoevropských trzích v Lipsku (obchodovali tehdy s hedvábnými a vlněnými látkami, kořením, šperky a kožšinami, tedy tím, co na domácích trzích chybělo).“¹¹⁰ Židé jsou ti, kdo jsou schopni opatřit luxusní zboží či umělecké předměty. Zastávají mnoho rozličných úkolů jak ekonomické, tak administrativní či organizační povahy. Vyjádření těchto aktivit pomocí dlouhého seznamu zastávaných postů a splněných úkolů se zopakuje například v líčení životních osudů židovského průmyslníka a organizátora Zemské jubilejní výstavy Bohumila Bondyho. „Staral se o to, aby dary a garančními úpisy byly zjednány prostředky hmotné k provádění staveb, sestavoval a výkonnému výboru k rozhodnutí předkládal rozpočty na nové rozšiřovací stavby a práce, podával výkazy o finančním stavu, zkoumal a poukazoval k výplatám všechny účty, upravoval poplatky z nápojů, prodeje předmětů a sestavoval řady vstupenkové; všechny smlouvy, např. s hostinskými, ochutnávárnami, s podnikem loterním, dále o plakátování, o pojištění a s podniky atrakčními prošly úradami jeho, konečně

108 K. SIDON, *Past asimilace I.*, s. 4.

109 F. KROLPA, *Dějiny Židů v Táboře*, s. 32.

110 A. KÁŇOVÁ, *Historie židovské Břeclavi*, s. 25–27.

bylo jím vyřizováno veliké množství žádostí o slevy vstupného, o podpory ku slavnostem pořádaným.¹¹¹

Jedinou chvílí, kdy židovská periodika opouštějí romantické zápletkování a nahrazují jej zápletkováním tragickým, je pojetí emancipace a asimilace rabína Karola Sidona. Záměrně líčí snahu o emancipaci jako jistý typ „obchodu“ mezi státem a židovskou komunitou, který v důsledku vedl nejen k asimilaci, a tedy podle Sidona k opuštění židovské identity, ale i ke vzniku antisemitismu a v konečném důsledku k událostem šoa. „Místo aby většina pochopila úspěchy Židů jako doklad hodnot, jež židovský národ v minulosti vytvořil a z nichž ještě čerpá i v době, kdy se odcizuje svým duchovním kořenům, jako výzvu k následování, vzali si ‚zachránci ohrožené arijské civilizace‘ smyšlený obraz židovského manipulátora lidskými dějinami s několika vnějšími korekturami za příklad pro výmysl ‚panské rasy‘.“¹¹²

V reformních časopisech jsou však josefínské reformy dobou rozmachu. Na vyjádření splnutí s většinou je dokonce v liberálních *Židovských listech* použita metafora vodního toku. „Zrušením zákazu ohledně získávání domovního majetku padla poslední přehrada a život židovské obce se spojil s proudem ostatního života ve městě.“¹¹³

Po stylistické stránce se při líčení života poemancipačních podnikatelů a obchodníků často pracuje s motivy idylly a nostalgie. V mnoha případech nacházíme například do všech podrobností provedená líčení atmosféry tohoto zaniklého idylického světa, která oplývají mnoha, a někdy dokonce několika-násobnými přívlastky. Je tomu tak například ve vzpomínce na židovský koloniál provozovaný rodiči pamětnice: „Za touto stěnou pokračovaly prostorné regály na chleby a pečivo, dále pak seřazené sáčky s moukou a cukrem, kteréžto zboží se rozvažovalo přímo u nás z pytlů a beden. Také tu ještě stály košíky s vejci, které k nám docházely v dlouhých prkenných bednách vystlaných slámou a musely se pro velký objem těchto beden vykládat až večer po zavření krámu. Nad tímto zbožím se na policích chlubilými svými krásnými štítky lahve různých druhů vína a likérů. Dále pak k zadní stěně pokračoval otevřený vchod do skladu. Jak se pak pult lomil k zadní stěně, kde se neobsluhovalo, bylo přímo na něm vystaveno různé zboží. Stál tam velký panel dánského másla, ale také nazdobené hroudy másla selského, velký výkroj švýcarského ementálu, který tatínek vyřezával z kola

111 A. PAŘÍK, *Bobumil Bondy. Sto let od smrti reprezentanta „znárodnění židů českých“*, s. 10–11.

112 K. SIDON, *Past asimilace I.*, s. 4.

113 F. KROLPA, *Dějiny Židů v Táboře*, s. 32.

velkého jak od vozu a denně večer balil do bílého vlhkého plátna.¹¹⁴ Na náboženskou toleranci, idylické vztahy s nežidovským obyvatelstvem, ale především na příslivečné židovské obchodnické schopnosti odkazuje anekdota z paměti rabína Federa (1875–1970), kterou zveřejnil *Roš Chodeš*. Jednalo se o nákup sortimentu pro židovského obchodníka skutečně netypického – sochu sv. Jana Nepomuckého: „A prozradím vám tajemství. Tu sochu sv. Jana i s pozlacenými hvězdami, které obklopují jeho hlavu, koupil na přání a za peníze pana faráře v šedesátých letech můj otec v Praze, kamž tehdy dojížděl týden co týden. Můj otec se zdráhal a tvrdil panu faráři, že se jako žid ve svatých nijak nevyzná, ale pan farář naléhal, a tak se otec odhodlal i tuto komisi provést. A dopadlo to dobře, socha se líbila a nabádala všechny kolemjdoucí k zbožnosti.“¹¹⁵ Na židovské obchodníky tedy nebyly stížnosti, „leđa tak mladého Friedmana, že nedává odlivky vrchovaté, a tu mu jeho otec domlouval: „Ale, Edoušku, smrkni mu, copak nevíš, že je to kořala?“¹¹⁶

Téměř automatický předpoklad obchodnického, podnikatelského či samozřejmého úspěchu Židů je v pamětech Ivana Vávry vyjádřen ironickým vysvětlením, jak je možné, že může existovat židovský pekař. „Neboť dvanácte jest kmenů židovských a každý z nich nese jméno své. Toliko třináctý beze jména jest, neboť jest to kmen Židů blbých, jimž pracovati do úmuru jest s šjí shrbenou za odměnu malou, zatímco ostatní ke slávě učenosti i bohatství stoupají. Tak bylo určeno už při příchodu národa vyvoleného do země Kanaan, a platí to do dneška.“¹¹⁷ Ivan Vávra však s podobným sarkasmem a ironií pohlíží i na prvorepublikovou židovskou „lepší společnost“: „Neboť bylo nanejvýše podstatné, zda pro Žanynku Herfeldovou by byl výhodnou partií mladý Morfeld, syn toho poslance Dr. Morfelda-Čimického, a pro Karličku Turtenwaldovou zase mladý Finsterwald, syn toho majitele pivovarů v Mšeném a v Městci nad Huhlavou. Neboť láska byla jednou věcí, avšak manželství věcí druhou: to už byla záležitost existenční a majetkoprávní se solidním základem na smlouvě manželské, kterou ochotně připravil rodinný advokát JUDr. Alois Eberwald (ten, co si vzal Lucinku Eichenwaldovou-Týnickou, z těch Týnických, co mají ten velkostatek v... atd. atd.).“¹¹⁸

114 MARTA PEKOVÁ, *Zigmund Mautner – Obchod se zbožím koloniálním*, Židovské listy 4/2006, s. 15–16.

115 RICHARD FEDER, *Najít Václavice*, Roš Chodeš 11/2012, s. 8–9.

116 R. FEDER, *Najít Václavice*, s. 8–9.

117 IVAN VÁVRA, *Listky do větru – Rudolfek Frimlů I.*, Maskil 12/2005, s. 12.

118 I. VÁVRA, *Listky do větru – Rudolfek Frimlů I.*, s. 13.

Metonymická vyjádření, přívlastky a obrazná pojmenování nalezneme v největší míře v příbězích „hrdinů úspěchu“ Emila Kolbena a Bohumila Bondyho. Články o nich jsou v obou případech apoteózou, i když jinak pojatou. U Emila Kolbena se klade důraz na hospodářské úspěchy a technologickou předvídatost, u Bondyho stojí v popředí české vlastenectví.

Popis životních úspěchů Emila Kolbena je uveden podtitulem *Šéfem u Edisona*.¹¹⁹ Ze spojení s Edisonem, prakticky archetypu vynálezce a úspěšného podnikatele, je na první pohled zřejmé, že půjde o líčení uznávané vůdčí osobnosti v oblasti elektrotechniky. Zájem o vědu a technologický pokrok je uveden líčením, kterak v mládí „zkoušel zvyšovat úrodnost polí pomocí elektřiny“.¹²⁰ Pro svou továrnu nebyl pouze „zakladatelem, ale tvůrcem a duší celého podniku“.¹²¹

I podtitul článku o Bohumilu Bondym napovídá, v jakém duchu se ponese popis jeho životních osudů. Bondy je zde nazván „reprezentantem znárodnění židů českých“.¹²² V článku autor dává velký prostor citacím z dobového tisku; proto zde nalezneme skutečně barvitá obrazná pojmenování. Bondy je nazýván „mužem železně praxe a nezlomné energie“.¹²³ Ani jeho židovský původ nebránil citovanému dobovému tisku v použití hrdinského topos a paralely s rytířskostí: „Před jeho jedinečným zjevem padaly všechny předsudky a nenávisť.“¹²⁴ V popisu pohřebního průvodu najdeme metonymické vyjádření množství a zármutku účastníků pohřbu: „Hluboké ticho zavládlo zástupem: vážné tváře mluvily, že je sem nevede zvědavost, nýbrž láska a úcta k zemřelému. Cítil jste, že zemřel muž, který se hluboko zapsal do srdcí českého lidu, že zemřel muž pozhnaného života.“¹²⁵ Obzvláště důrazně zaznívala v citovaných dobových listech témata vlastenectví a češství v dokonalé symbióze se židovstvím. Je zajímavé, že jedním z přízvisek lásky k českému národu je slovo činorodá: „Bylt ztělesněním a zářivým vzorem snah českožidovských, lnul k českému lidu láskou uvědomělou a činorodou.“¹²⁶

119 A. PAŘÍK, *Šéfem u Edisona*, s. 8–9.

120 A. PAŘÍK, *Šéfem u Edisona*, s. 8–9.

121 A. PAŘÍK, *Šéfem u Edisona*, s. 8–9.

122 A. PAŘÍK, *Bobumil Bondy. Sto let od smrti reprezentanta „znárodnění židů českých“*, s. 10–11.

123 A. PAŘÍK, *Bobumil Bondy. Sto let od smrti reprezentanta „znárodnění židů českých“*, s. 10–11.

124 A. PAŘÍK, *Bobumil Bondy. Sto let od smrti reprezentanta „znárodnění židů českých“*, s. 10–11.

125 A. PAŘÍK, *Bobumil Bondy. Sto let od smrti reprezentanta „znárodnění židů českých“*, s. 10–11.

126 A. PAŘÍK, *Bobumil Bondy. Sto let od smrti reprezentanta „znárodnění židů českých“*, s. 10–11.

Závěr

Cílem této studie byla obsahová a narativní analýza časopisů vydávaných židovskými komunitami. Hlavní výzkumnou otázkou bylo, zda se do článků, které se zabývají historií Židů v Čechách, nějakým způsobem promítají politiky identit daných komunit a zda nějakou roli hraje příslušnost dané komunity k reformnímu či ortodoxnímu hnutí. Za hlavní poznatek této práce pokládám skutečnost, že i když analyzované časopisy patřily skupinám, jež se hlásí k naprosto odlišným směrům judaismu, tvoří velkou část jejich obsahu stejná a stejně pojímaná témata – šoa, zaniklé židovské komunity, osudy zapomenutých židovských umělců a úspěšných podnikatelů a obchodníků. V osudech významných průmyslníků a podnikatelů se objevují motivy modernity zahrnující i technologické inovace. Klíčovým tématem bylo i zapojení židovských obyvatel do občanského života komunit, ve kterém brzy získali, díky důrazu na vzdělání a zapojení do akademického života, významné postavení.

Jediným významnějším tématem, kde se mezi reformním a ortodoxním hnutím objevovala polemika, bylo židovské osvícenství – *haskala*, a témata související s židovskou emancipací a asimilací. Ve výkladu rabína Sidona nalezneme poměrně striktní odsouzení židovské asimilace, která byla podle jeho názoru něčím, co bylo židovskému obyvatelstvu vnuceno a je pokládáno za jednu z příčin událostí šoa. Reformní narativ židovské emancipace, zastupovaný především polemikami Sylvie Wittmannové, však asimilaci vnímá jako následek přirozeného vývoje a vnitřní potřeby židovského obyvatelstva opustit všechna vnější a vnitřní omezení.

Tato shoda napříč všemi komunitami bez rozdílu věrouky ve volbě shodných témat, shodného zápletkování, stylistiky i obrazných pojmenování není tak paradoxní, jak by se na první pohled mohlo zdát. Příběhy úspěšných židovských podnikatelů, potažmo dějiny Židů v Čechách neopouštějí dominantní narativ české historie – příběh „velkých českých dějin“. Do příběhu židovských podnikatelů se promítají stejné ideologie, jež ovládají celou českou společnost – ideologie kapitalismu, pracovního výkonu, liberálního individualismu, zdravého rozumu, racionality modernizace, technologického pokroku i pokroku vůbec. I když se židovská komunita navenek odkazuje ke své specifické kulturní tradici, ukazuje se na volbě kroniky, zápletkování i použitých obrazných vyjádřeních, že židovští autoři náležejí k českému kulturnímu mainstreamu.

Další vysvětlení, proč se i přes rozdílnou věrouku narativ dějin Židů v Čechách shoduje, spočívá v malé velikosti pražského a potažmo i českého židovstva. V prostředí, kde se všichni aktéři navzájem znají, jsou často důležitější osobní vztahy a spory o moc než náboženská identita jednotlivých vůdčích osobností.

Teprve širší prostředí dovoluje oddělit ideové a identitní pozice od konkrétních osob a poskytne tím prostor pro osamostatnění ideové roviny.

Poslední vysvětlení reflektuje specifickou historickou zkušenost českého židovstva, které se po událostech šoa a doby komunismu může svobodně vyjadřovat a projevovat na veřejnosti teprve zhruba pětadvacet let. Po mnoha desetiletích politické nesvobody není možné přivést do veřejného prostoru jiné než s většinovou společností obecně sdílené prvky židovské paměti.